

Instytut Studiów Europejskich

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

Recenzja habilitacji dr Kamila Łuczaja

Ocena osiągnięcia naukowego stanowiącego znaczny wkład w rozwój dyscypliny naukowej

Pan dr Kamil Łuczaj przedstawił w ramach postępowania o nadanie stopnia doktora habilitowanego osiągnięcie naukowe stanowiące znaczny wkład w rozwój nauk socjologicznych (Ustawa o szkolnictwie wyższym i nauce, art. 219, ust. 1, pkt 2) w postaci cyklu artykułów zatytułowanego „Kariery akademickie a status mniejszościowy. Analiza biografii migracyjnych i trajektorii klasowych”.

Przedstawiony do recenzji cykl składa się z 13 artykułów opublikowanych w punktowanych czasopismach z zakresu nauk społecznych, przede wszystkim nauk socjologicznych, w tym czasopismach wysoko punktowanych („English for Specific Purposes”, „Geoforum”). Okres publikacji prac obejmuje lata od 2019 do 2023 roku. Prawie wszystkie artykuły zostały opublikowane w języku angielskim. W przypadku 5 artykułów dr Kamil Łuczaj jest współautorem. Warto jednak zaznaczyć, że z oświadczeń współautorek wynika, iż habilitant odgrywał znaczącą rolę w ich przygotowaniu. W konsekwencji nie mam wątpliwości, że przedstawiony do recenzji cykl artykułów pod względem formalnym spełnia kryteria pracy habilitacyjnej. Osiągnięcie naukowe w postaci cyklu artykułów skłania mnie do dwu etapowego postępowania recenzyjnego. W pierwszym odniosę się do poszczególnych artykułów, wszak każdy z nich stanowi odrębną całość. W etapie drugim pozwolę sobie ocenić przedstawiony cykl jako całość z perspektywy jego wkładu do nauk socjologicznych.

W pierwszym z artykułów cyklu (*Foreign-Born Scholars in Central Europe: a Planned Strategy or a "Dart Throw"?*) autor analizuje okoliczności i motywy podjęcia przez cudzoziemców pracy akademickiej w Polsce i Słowacji. Bazując na obszernym materiale empirycznym (łącznie 140 wywiadów pogłębionych) dr Łuczaj ustala, że cudzoziemcy podejmujący pracę w ośrodkach akademickich krajów centralnej Europy odmiennie niż „tubyłcy” kształtują swoją karierę akademicką. Często motywem jej podjęcia na „peryferiach” jest niepowodzenie w amerykańskich czy europejskich ośrodkach akademickich, gdzie istnieje silna konkurencja przy staraniach o zatrudnienie. Część z cudzoziemców rozpoczyna karierę akademicką bez wcześniejszego zamiaru, np. zostając lektorami swojego języka macierzystego. Wielu zostaje pracownikami akademickimi za granicą w konsekwencji prekarnej sytuacji osobistej w kraju pochodzenia. W związku z lekturą nasuwają mi się dwa pytania, na które nie znalazłem odpowiedzi w artykule. Po pierwsze, w jaki sposób została dobrana próba badanych? Po drugie, czy w tym „systemie” motywacji cudzoziemców zachodzą w czasie jakieś zmiany, a jeżeli tak, to jakie?

W kolejnym artykule (*Conceptualising the academic periphery: the case of Eastern European academic systems*) habilitant przeprowadza analizę peryferyjności akademickiej Polski i Słowacji bazując na tych samych danych empirycznych. Na podstawie narracji urodzonych za granicą naukowców zatrudnionych w tych krajach wskazuje na sześć podstawowych aspektów peryferyjności: statusu, kariery, miejsca pracy, mentalnej, językowej i relacyjnej. To znakomity przykład emicznej analizy rozumienia peryferii. Ważnym elementem rozważań jest zwrócenie przez autora uwagi na problem niesprawiedliwości epistemicznej, związany z peryferyjnością akademicką. A to prowadzi go do sformułowania uogólnionej definicji postsocjalistycznych „peryferiów akademickich”, a w szczególności konceptualizacji unikatowego doświadczenia wschodnioeuropejskiego rodzaju półperyferyjności. Sprawia on, że oparty na doświadczeniu uczelni Zachodu model międzynarodowej kariery akademickiej jest implementowany w Polsce i Słowacji w ograniczonym zakresie. Podobnie jak w przypadku poprzedniego artykułu pojawia się pytanie jaki jest trend rozwojowy półperyferyjności wschodnioeuropejskiego świata nauki?

Na jedną z ważnych konsekwencji peryferyjności wschodnioeuropejskiego świata nauki habilitant zwraca uwagę wraz z Magdaleną Hoły-Łuczaj w artykule *How Academics Outside Global Research Centers Challenge Limitations in Access to Scholarly Literature*. Analiza wywiadów z zagranicznymi uczonymi wskazuje na poważnie ograniczenia w dostępie do najnowszej literatury. A w konsekwencji na podejmowanie działań także nielegalnych w celu

dotarcia do źródeł wiedzy. Ponownie wydaje mi się, że artykuł bardziej jest „fotografią” określonego stanu rzeczywistości, który w istocie ulega ciągłym przeobrażeniom.

Kolejne dwa artykuły cyklu napisane wraz Olgą Kurek-Ochmańską (*Are you crazy? Why are you going to Poland? Migration of Western Scholars to Academic Peripheries; Institutional motivations for hiring international academics in Poland*) stanowią pogłębienie refleksji naukowej dotyczącej motywów i okoliczności podjęcia pracy przez cudzoziemców w peryferyjnej akademicko Europie Wschodniej. W pierwszym z nich autorzy zwracają uwagę na różnego rodzaju „konieczność”, która determinowała przyjazd do Polski nawet w sytuacjach posiadania negatywnego obrazu kraju na tle globalnego systemu nauki. Ponadto różnego rodzaju frustracje związane z odmiennością funkcjonowania polskiego systemu akademickiego wobec ‘zachodnich’ standardów (np. niskie wynagrodzenie, wysokie obciążenie dydaktyczne, odmienna/obca kultura organizacyjna) przyczyniały się do poczucia marginalizacji, niskiego stopnia integracji z polskim środowiskiem naukowym oraz definiowania własnej sytuacji w kategoriach statusu mniejszościowego.

W drugim z artykułów znajduje się analiza zatrudniania cudzoziemców w peryferyjnych centrach nauki Europy Wschodniej, tym razem z perspektywy instytucji akademickich rekrutujących pracowników. Uczelnie w tym procesie działają kierując się czterema typami motywacji: pragnienie wzmocnienia różnorodności kulturowej, usiłowanie „westernizacji” środowiska akademickiego, potrzeba zatrudnienia wybitnych osób wypadających dobrze w ewaluacji nauki (m.in. zagraniczne publikacje, granty) oraz niedobory kadrowe, czyli potrzeba zatrudniania pracowników spełniającej minimalne chociaż wymagania. Zdaniem autorów w praktyce te motywacje instytucjonalne nie pokrywają się z przyczynami warunkującymi podejmowanie pracy akademickiej przez cudzoziemców. W konsekwencji prowadzi to do ograniczania deklaracyjnych polityk zatrudniania przez uwarunkowania strukturalne. Rodzi się pytanie w jakiej skali? Również dlatego, że tego typu ograniczenia dotyczą zachodnioeuropejskich ośrodków akademickich, być może z wyjątkiem tych najbardziej uznanych.

Artykuł zatytułowany *Doznawanie klasy w perspektywie mikrosocjologicznej. Przypadek pracowników naukowych* stanowi pewną ramę teoretyczną i narracyjną dla głównego wątku dyskursu prowadzonego przez habilitanta w cyklu. Dotyczy bowiem meandrów wchodzenia w środowisko naukowe osób, których pierwotna pozycja klasowa wymagała osobistego, pogłębionego wysiłku w osiągnięciu wyższych szczebli hierarchii społecznej. Habilitant w artykule skupia swoją uwagę na polskiej strukturze klasowej, ale wiele

z wniosków płynących z analizy mikrosocjologicznych i makrosocjologicznych mechanizmów pokonywania barier klasowych może mieć zastosowanie do analizy cudzoziemców rozpoczynających karierę akademicką w Polsce.

Doznawanie marginalizacji, statusu mniejszościowego, prekarności klasowej pojawia się w kolejnym artykule cyklu (*Overworked and Underpaid: Why Foreign-Born Academics in Central Europe Cannot Focus on Innovative Research and Quality Teaching*). Cudzoziemcy zatrudnieni w polskim systemie akademickim reagując na niedofinansowanie (instytucjonalne i osobiste w postaci wynagrodzeń) ogniskują swoje działania na zaspokajaniu własnych potrzeb poprzez: podejmowanie dodatkowych prac akademickich i poza akademickich, pozyskiwanie funduszy z instytucji macierzystego kraju a także mieszkającej tam rodziny. W efekcie skupienie się na jak najlepszym wykonywaniu swoich obowiązków naukowych i dydaktycznych w podstawowym miejscu pracy nie jest priorytetem codziennej aktywności. Pojawia się w związku z tym pytanie, dlaczego nadal są zatrudnieni? Na ile ten stan podtrzymywany jest przez nich samych w związku ze wspomnianą w innych artykułach cyklu koniecznością? Czy to oznacza, że mimo ograniczonej aktywności w podstawowym miejscu pracy nadal są atrakcyjni dla instytucji akademickich?

Interesująca charakterystyka statusu przynajmniej części cudzoziemców zatrudnionych w polskich ośrodkach akademickich zawarta jest w artykule *Creative class in the borderlands? The case of commuting scholars in Poland*. Rozważania dotyczą akademików dojeżdżających do pracy w Polsce z krajów ościennych, z których większość ogranicza swoją aktywność do prowadzenia zajęć dydaktycznych. Ta wahadłowość pobytowa sprawia, że trudno mówić w ich przypadku o zakorzenieniu instytucjonalnym, społecznym czy kulturowym w naszym kraju. W konsekwencji w niewielkim stopniu przyczyniają się do transferu wiedzy pomiędzy krajami, w których przestrzennie przebywają. Stanowią pewien pomost pomiędzy dwoma krajami, ale trudno w ich przypadku mówić o pozycji transnarodowych uczonych.

Istotną barierą transnarodowości wspomnianych uczonych jest generalnie brak znajomości języka polskiego. Taki wniosek wynika z rozważań prowadzonych przez habilitanta wraz z Iwoną Leonowicz-Bukałą oraz Olgą Kurek-Ochmańską w artykule *English as a lingua franca? The limits of everyday English-language communication in Polish academia*. Brak znajomości języka polskiego stanowi także utrudnienie dla wykonywania obowiązków dydaktycznych i badawczych oraz uczestnictwa w procedurach administracyjnych. Zdaniem autorów język angielski nie stanowi w polskim środowisku akademickim *lingua franca*. W wielu sytuacjach prowadzi to do konieczności korzystania z

pośredników kulturowych lub posługiwania się innymi językami poza polskim i angielskim. Nie kwestionując tych ustaleń jestem przekonany o znaczącym zróżnicowaniu pod tym względem polskich uczelni, a w ich ramach poszczególnych dyscyplin nauki oraz powiązanych z nimi kierunków studiów.

Artykuł *Academic Migration to Poland: Policies and Paradoxes* przynosi szereg uogólnień habilitanta dotyczących specyfiki migracji akademickich do Polski. Wskazane we wcześniejszych tekstach cechy charakterystyczne tej migracji skłaniają autora do wprowadzenia kategoryzacji cudzoziemskich nauczycieli akademickich. Nie kwestionując przydatności poznawczej i porządkującej tej propozycji mam wrażenie, że mamy do czynienia z problemem rozłączności zaproponowanych kategorii. Łatwo sobie wyobrazić, że sytuacja życiowa określonego cudzoziemca może doprowadzić, że łączy w swoim zatrudnieniu w polskiej uczelni motywacje związane w kilkoma kategoriami (np. 'byłego studenta polskiej uczelni', 'akademika związanego rodzinnie' i 'naukowca zajmującego się kulturą polską'). Mamy w związku z tym do czynienia bardziej z typologią motywacji niż typologią akademików pracujących w Polsce. Bardzo interesujące poznawczo jest wskazanie przez autora trzech paradoksów związanych z zatrudnieniem i karierą zawodową zagranicznych uczonych w peryferyjnych ośrodkach naukowych. W szczególności zainteresował mnie drugi z wymienionych i w związku z tym chciałbym prosić habilitanta o szerszą informację dotyczącą motywacji uczonych cudzoziemskich kwestionujących umiędzynarodowienie nauki.

W kolejnym artykule cyklu (*Social class as a blessing in disguise? Beyond the deficit model in working-class and higher education studies*) Kamil Łuczaj między innymi nawiązuje do wspomnianych paradoksów ilustrujących niedopasowanie kulturowe cudzoziemców zatrudnionych w polskich uczelniach. Podstawowa przyczyna takiego stanu rzeczy leży w swoistej inkluzywności uniwersytetów, generalnie w niewielkim stopniu otwartych na osoby przekraczające granice klas społecznych, czy też szerzej uwarunkowania strukturalne związane posiadaniem statusem społecznym.

Ta problematyka jest kontynuowana w kolejnym artykule habilitanta (*The Less Miraculous. Conceptualising social mobility in postcommunist academia*). Na szczególną uwagę zasługują rozważania autora dotyczące meandrów zadowolenia/braku zadowolenia z własnej sytuacji zawodowej cudzoziemców zatrudnionych w polskich uczelniach w kontekście faktu, że ich kariery dalece odbiegają od typu idealnego hipermobilnego i odnoszącego międzynarodowe sukcesy naukowca. Jak pisze habilitant „Profesja akademicka przestaje być więc „powołaniem”, „przygodą” czy „intelektualną misją”, jak zakłada arystokratyczny model

kariery, lecz jest jednym z wielu rodzajów prac możliwych do wykonywania” (Autoreferat, s. 15). A taka „zwykła” praca może być wykonywana w różnorodny sposób, z różną satysfakcją, zaangażowaniem itp.

W artykule *Upwardly Mobile Biographies. An analysis of turning points in the careers of working-class faculty* Kamil Łuczaj ponownie wraca do problematyki kwestii przekraczania uwarunkowań struktury społecznej przez akademików pochodzących z niższych klas społecznych. W analizie autor wykorzystuje koncepcję punktów zwrotnych w biografii (warto byłoby w tym kontekście wykorzystać koncepcję Anselma Straussa) i pokazuje przez ich pryzmat poszczególne etapy szeroko rozumianej kariery edukacyjnej. W tym artykule ponownie pojawia się poruszane już wcześniej w tekstach problem ograniczonej otwartości uniwersytetów na osoby zatrudnione pochodzące z innych niż naukowy kręgów społecznych.

Przedstawiony przez dr Kamila Łuczaja jako główne osiągnięcie w procedurze habilitacyjnej cykl artykułów stanowi przedsięwzięcie spójne merytorycznie zarówno w wymiarze tematycznym, podejściu teoretycznym oraz metodyce przeprowadzonych badań i analiz. Mieści się ono w ramach szeroko rozumianej socjologii migracji w szczególności migracji osób o wysokich kwalifikacjach a także socjologii nauki, przy tym odnosi się do szeregu istotnych problemów dyscypliny nauki socjologiczne, przede wszystkim: struktury społecznej, mobilności społecznej, mniejszości społecznych. Nie mam wątpliwości, że ustalenia poznawcze habilitanta w szczególności te dotyczące relacji pomiędzy mobilnością poziomą i pionową a statusem mniejszościowym w świecie akademickim w istotnym stopniu uzupełniają wiedzę naukową w ramach socjologii migracji i socjologii nauki. Posiadają również walor demitologizacji rzeczywistości funkcjonowania mobilności przestrzennej i społecznej w środowisku akademickim w szczególności w warunkach peryferyjności uczelni.

Na wysoką ocenę zasługuje erudycja habilitanta oraz umiejętność korzystania z właściwie dobranych koncepcji teoretycznych. W tym zakresie mam tylko dwie uwagi. Pierwsza dotyczy deficytu rozważań o charakterze diachronicznym. Doskonale wiemy, że rzeczywistość społeczno-kulturowa podlega ciągłym przekształceniom, a w dodatku przedmiotem zainteresowania habilitanta jest proces mobilności z definicji charakteryzujący się zmiennością. Ponadto, moim zdaniem niektóre rozważania i wnioski mogłyby uzyskać dodatkowy walor poznawczy i porządkujący przy wykorzystaniu koncepcji morfogenezy, pokazania form sprawczości aktora walczącego ze strukturalnymi ograniczeniami.

Równie wysoko oceniam zastosowaną przez dra Kamila Łuczaja metodykę badań i analiz. Generalnie materiał danych empirycznych, które wykorzystuje w analizach stanowi satysfakcjonująca baza. Jak już wspominałem wcześniej w recenzji to, co mnie głębiej zastanawia i o czym chciałbym uzyskać więcej informacji, to sposób doboru osób badanych.

Ocena pozostałych osiągnięć naukowych, dydaktycznych i organizacyjnych

Oprócz głównego osiągnięcia przedstawionego w procedurze habilitacyjnej dr Kamil Łuczaj posiada istotne efekty własnej aktywności naukowej. Po pierwsze, habilitant po uzyskaniu stopnia doktora został autorem lub współautorem 3 monografii naukowych oraz kilkadziesiąt artykułów w czasopiśmie i książkach wieloautorskich. Po drugie, na uwagę zasługują pozyskane i realizowane przez habilitanta projekty badawcze, finansowane z grantów zewnętrznych wobec miejsca zatrudnienia (Preludium - 2012/07/N/HS6/00469 i Sonata - UMO-2019/35/D/HS6/00169 z NCN, grant Dialog z MNiSW - 0142/DLG/2017/10, Grant Interwencyjny NAWA - BPN/GIN/2022/1/00106). Kierowany przez Kamila Łuczaja projekt „Doświadczenia przyjmowania ukraińskich uchodźców we własnym domu. Socjologiczna analiza fenomenu polskiej gościnności”, finansowany z Grantu Interwencyjnego NAWA (instytucje uczestniczące w realizacji: Uniwersytetu Łódzkiego, Wyższej Szkoły Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie, N.V. Karazin Kharkiv National University z Ukrainy, Uniwersytetu Szczecińskiego oraz Université de Montréal) jest świadectwem jego wzrastającej pozycji międzynarodowej w nauce.

Niewątpliwie istotnym przejawem aktywności naukowej habilitanta są stypendia i staże zagraniczne, w których uczestniczył (Wielka Brytania, Słowacja, dwukrotnie USA). Umiejętności i doświadczenia badawcze habilitanta są także efektem współpracy z otoczeniem społecznym, w tym takimi instytucjami jak: Narodowe Centrum Kultury (m.in. obserwacje uczestniczące w ramach badań poświęconych obchodom Święta Niepodległości), Małopolski Instytut Kultury (m.in. projekty „Partycypacyjne zarządzanie w lokalnych instytucjach kultury a profile uczestnictwa w kulturze” oraz „Kultura miejska. Węzły i przepływy”) oraz Międzynarodowy Dom Spotkań Młodzieży w Oświęcimiu (ewaluacja projektu „Prawa człowieka zaczynają się od praw dzieci i młodzieży” realizowanego ze środków fundacji „Erinnerung, Verantwortung und Zukunft”).

Ważnym świadectwem uznania dla naukowych kompetencji dra Kamila Łuczaja jest zapraszanie go do recenzowania maszynopisów w czasopismach krajowych (m.in. „Kultura i Społeczeństwo”, „Przegląd Socjologii Jakościowej”, „Władza Sądzenia”, „Edukacja Etyczna”, „Studia Humanistyczne AGH”, „Social Communication”, „Prace i Studia Geograficzne”) i zagranicznych (m.in. „Higher Education”, „International Journal of Educational Management”, „Studies in Higher Education”, „Journal of Intercultural Studies”, „Globalisation, Societies and Education”, „Slovak Sociological Review”), a także opiniowania pozycji mających ukazać się w serii Routledge Studies on Global Student Mobility oraz aplikacji grantowych w ramach unijnego programu COST (European Cooperation in Science and Technology). Taką formą uznania naukowego habilitanta jest również jego członkostwo od 2019 roku w Komitecie Badań nad Migracjami PAN.

Efekty aktywności dydaktycznej habilitanta są następstwem jego kariery akademickiej i związania się w różnych jej okresach z poszczególnymi szkołami wyższymi. Zasadniczo nie budzą moich zastrzeżeń.

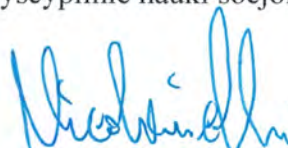
Satysfakcjonujące jest także zaangażowanie organizacyjne habilitanta w środowisku naukowym. Dr Kamil Łuczaj jest członkiem International Sociological Association, European Sociological Association oraz Polskiego Towarzystwa Socjologicznego. W latach 2016-2018 był członkiem Komisji Rewizyjnej Oddziału Krakowskiego PTS. W latach 2016-2018 pełnił funkcję Kierownika Zespołu ds. Badań Edukacyjnych Wyższej Szkoły Informatyki i Zarządzania z siedzibą w Rzeszowie. Od 2020 roku został członkiem Rady Redakcyjnej czasopisma „International Journal of Contemporary Management”. Od 2021 roku habilitant pełni funkcję Sekretarza Redakcji czasopisma „Studia Migracyjne - Przegląd Polonijny”.

Podsumowanie

Zarówno przedstawiony jako znaczące osiągnięcie naukowe cykl artykułów jak i pozostałe efekty aktywności badawczej, naukowej habilitanta są świadectwem posiadanej wiedzy naukowej i kompetencji. Dr Kamil Łuczaj niewątpliwie posiada umiejętność samodzielnego prowadzenia teoretycznych i empirycznych badań i analiz. Sformułowane przeze mnie uwagi krytyczne pod adresem cyklu nie wykraczają poza ramy standardowej polemiki naukowej. Osiągnięcia o charakterze dydaktycznym, organizacyjnym oraz popularyzującym naukę również świadczą o tym, że dr Kamil Łuczaj jest nie tylko dojrzałym

intelektualnie badaczem, ale także sprawnym organizatorem i zaangażowanym w proces edukacyjny nauczycielem akademickim.

Uważam, że przedstawiony przez habilitanta dra Kamila Łuczaja dorobek naukowy spełnia kryteria umożliwiające staranie się o stopień doktora habilitowanego, ponieważ odpowiada wymaganiom określonym w art. 219 ust. 1 pkt 2 Ustawy o szkolnictwie wyższym i nauce. W związku z tym wnioskuję o dalsze procedowanie postępowania w sprawie nadania dr Kamilowi Łuczajowi stopnia doktora habilitowanego w dyscyplinie nauki socjologiczne.

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'Michał', is positioned to the right of the main text block.